

УДК 378.126

Аліса МАРЧУК,

викладач кафедри педагогіки та іноземної
філології Харківського національного
економічного університету ім. Семена
Кузнеця, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СТИЛІВ КОМУНІКАЦІЇ В ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ ПЕДАГОГІЧНОЮ ВЗАЄМОДІЄЮ

Анотація. Стаття присвячена аналізу особливостей стилів комунікації в процесі управління педагогічною взаємодією. Визначено, що процеси комунікації відіграють важливу роль в будь-якій професійній діяльності та є невід'ємною частиною професіоналізму викладача, впливаючи на якість освіти. Обґрунтовано, що комунікація впливає на процес управління педагогічною взаємодією. Було розглянуто основні види та стилі комунікації та їхня роль у процесі педагогічної взаємодії викладача і студента. Також виокремлено основні компетентності професійного розвитку майбутніх менеджерів та їх вплив на освітній процес.

Ключові слова: педагогічна взаємодія, комунікація, комунікативний процес, спілкування, компетентність, освітній процес, управління.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві важливу роль в освіті відіграє організація освітнього процесу. Традиційно, саме через взаємодію викладача та студента відбувається набуття професійної компетентності. З розвитком суспільства змінюється попит на світовому ринку праці, підвищуються вимоги та критерії до фахівців. Тому, новий підхід до управління педагогічною взаємодією викладача і студента в процесі підготовки менеджерів уможливорює позитивний вплив на систему підготовки фахівців та відкрити нові перспективи для формування конкурентоспроможних спеціалістів.

Питання якості освіти наразі є ключовим і висвітлюється у документах регулюючих процес освітньої діяльності. Також важливою проблемою сьогодення є перехід на європейську систему підготовки фахівців та відхід

від застарілих моделей управління педагогічною взаємодією у закладах вищої освіти.

Процес управління педагогічною взаємодією викладача і студента є одним з найважливіших для вивчення у контексті вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління в вищій освіті було розглянуто такими науковцями, як: Т. Борова, І. Драч, Г. Єльнікова, О. Кірдан, Г. Кравченко, Л. Лузан, Г. Полякова, О. Почуєва, З. Рябова та ін. Науковим підґрунтям з питання педагогічної взаємодії стали праці Л. Велітченко, О. Глузмана, О. Гончар, О. Друганової, Н. Єлізарової, М. Фрумїна, Г. Цукермана, Е. Чудінової та ін. Тема взаємодії викладача і студента була освітлена: П. Блонським, О. Богдановим, І. Добровольською, М. Булановою-Топорковою, М. Каганом, В. Кан-Каликом, О. Леонтьєвим, І. Цимбалюком та ін.

Формулювання цілей статті. Мета статті – визначення ролі впливу стилів комунікації на педагогічну взаємодію в управлінському аспекті, обґрунтування застосування різних засобів комунікації. Завдання – виокремити основні стилі та засоби комунікації, які впливають на управління педагогічною взаємодією в освітньому процесі закладу вищої освіти (ЗВО); виявити основні складові комунікативної компетентності у контексті управління педагогічною взаємодією в освітньому процесі.

Нині комунікація є однією з важливих компетентностей фахівця, це той вид діяльності, що суттєво впливає на якість освіти, так як освітній процес здійснюється через взаємодію викладача і студента.

Виклад основного матеріалу. Термін «педагогічна взаємодія» як поняття в науковій літературі трактується неоднозначно. У філософії взаємодія розглядається як категорія, що відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємообумовленість, взаємоперехід, зміну стану (О. Бодальов, Л. Буєва, Б. Ломов, Б. Паригін). Взаємодію О. Гончар визначає як складний багатобічний процес, у ході якого має місце взаємозмінювання

суб'єктів, що зумовлено їх взаємовпливом [2]. У психології термін «міжособистісна взаємодія» розуміється як сукупність зав'язків і взаємовпливів людей, що відбуваються в процесі спільної діяльності. В. Кан-Калік і Н. Нікандров, вивчаючи соціально-психологічну взаємодію, розглядають її як механізм спілкування і ототожнюють її з процесом співтворчості [4].

В управлінні розглядаються стилі поведінки керівника, спираючись на стилі взаємодії керівника та підлеглого. Так, спираючись на теорію ситуативного управління, Г. Єльнікова пропонує визначення ефективного стилю управління в залежності від ступеня зрілості колективу (індивіда) для вироблення ефективного стилю управління [1].

Наразі ринок освітніх послуг у закладах вищої освіти знаходиться на стадії переходу на європейську систему освіти, проте, викладачі досі керуються більш авторитарними моделями управління педагогічною взаємодією зі студентами та не надають достатньо автономії останнім. Таким чином, це створює перешкоди на шляху до формування позитивної мотивації студентів до навчання та, як результат, процесі набуття ними компетентностей. Сучасне суспільство дотримується принципів гуманізації, які декларовано у законі «Про вищу освіту» [10]. Такий підхід до кооперації викладача і студента знижує ефективність освітнього процесу.

Сьогоднішні реалії вимагають фахівців нового покоління, в той час, як науково-теоретичний та технологічний рівень здійснення управління педагогічною взаємодією викладача і студента не змінюється. У такій взаємодії одну з найважливіших ролей відіграє комунікація. Відомо, що комунікація виконує ряд функцій на особистісному і на соціальному рівні. У комунікації створюються і підтримуються соціальні ролі в межах різних соціальних контекстів. Комунікація – це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами, спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів із метою

передавання та одержання інформації [5].

Науковці М. Березовін, Я. Коломийський розглядають таку класифікацію стилів комунікації, що дає можливість схарактеризувати та обрати необхідний для педагогічної взаємодії стиль спілкування, а саме: активно-позитивний стиль – емоційно-позитивне ставлення до студентів і педагогічної діяльності; ситуативний стиль – емоційна нестабільність (під впливом конкретних ситуацій у поведінці викладачів проявляються риси позитивного і негативного стилю); активно-негативний стиль – відверта емоційно-негативна спрямованість, що проявляється в різкості, дратівливості, акцентуванні уваги на недоліках студентів, частих зауваженнях і покараннях; пасивно-негативний стиль – властивий педагогам, які не так явно виявляють негативне ставлення до студентів і педагогічної діяльності, що реалізується в емоціях млявості, прихованій неприязні, сухості та відчуженості, байдужості до успіхів і невдач студентів, формалізмі в роботі.

Привертає увагу й інша класифікація, за В. Кан-Каліком, яка ґрунтується на обставинах та індивідуальних характеристиках учасників педагогічного спілкування, а саме: спілкування на підставі захоплення спільною творчою діяльністю. Головними його ознаками є активно-позитивне ставлення до студентів, любов до справи та співпереживання щодо спільної діяльності. Викладачі, які обирають такий стиль спілкування завжди оточені студентами. Спілкування з педагогом наповнює студентів позитивними емоціями; спілкування, основою якого є дружнє ставлення ґрунтується на особистому позитивному сприйнятті студентами викладача, який виявляє дружнє ставлення, повагу до студентів. Протеїнколи педагоги перетворюють дружні стосунки на фамільярні, що негативно впливає на весь освітній процес; дистанційне спілкування обмежується формальними взаєминами. Навіть позитивне ставлення педагога до студентів не дає йому змоги уникнути авторитарності, що знижує загальний творчий рівень спільної зі студентами роботи. Певна дистанція між викладачем та студентом необхідна, але вона не

може бути головним критерієм у стосунках.

Для спілкування-залякування характерне негативне ставлення до студентів і авторитарність. Вдаються до нього педагоги, не здатні організувати спільну діяльність; спілкування-загравання поєднує позитивне ставлення до студентів з лібералізмом. Педагог прагне завоювати авторитет, подобатися студентам, але не шукає доцільних способів організації взаємодії, не гребує дешевими прийомами. Це задовольняє честолюбство недосвідченого педагога, але справжньої користі йому і студентам не приносить [4].

Отже, виходячи з цих класифікацій, необхідно звернути увагу на стилі взаємодії, які приводять до позитивного впливу на учасників спілкування в освітньому процесі, зокрема закладу вищої освіти. Наведені вище класифікації дозволяють викладачу зрозуміти який саме стиль або елементи різних стилів дозволяє виокремити його власний стиль комунікації і студентами або колегами, або керівниками. Саме це буде поштовхом до самопошуку та саморозвитку викладача та знаходження особливостей у стилі спілкування.

Як зазначає Г. Почепцов, ми живемо у світі комунікації, і 70% свого часу людина витрачає на спілкування. Без ефективної комунікації зупинилося б багато виробничих процесів. Тому питання організації процесу спілкування (комунікативного процесу) є важливим для творення суспільства» [9].

Сторони комунікації поділяються на три типи: комунікативну, інтерактивну та перцептивну [3].

Комунікативна сторона спілкування (чи комунікація у вузькому сенсі слова) складається в обміні інформацією між індивідами, що спілкуються.

Інтерактивна сторона полягає в організації взаємодії між індивідами, що спілкуються (обмін діями).

Перцептивна сторона спілкування означає процес сприйняття і пізнання один одного партнерами по спілкуванню і встановлення на цій

основі взаєморозуміння [3].

Таким чином, обираючи тип комунікації можна управляти процесом спілкування, роблячи його більш ефективним.

Взаємодія в освітньому процесі є істотно важливою, тому що на тлі взаємодії будується передача основних компетентностей від викладача студентам. Основними видами комунікації між студентами та викладачами у межах закладу вищої освіти є: комунікація та групова комунікація.

Міжособистісна комунікація являє собою безпосередній контакт людей. Міжособистісна комунікація розуміється як процес одночасного взаємодії комунікантів та їх впливу один на одного. Характерними рисами цього виду комунікації є часта зміна тематики, домінування однієї сторони в силу її більшої активності та підпорядкування іншій, зміна комунікативної установки, можливість повернутися до колишньої тематики, необов'язковість заключного етапу, так як розмова може бути перервана випадковими обставинами. Як ми можемо побачити такий тип комунікації виводить викладача у площину ментора та не дозволяє студентам почувати себе комфортно. У процесі управління педагогічною взаємодією важливою є суб'єкт-суб'єктна основа, її головними ознаками є: особистісна орієнтація співрозмовників – готовність бачити і розуміти співрозмовника; шанобливе ставлення до іншого; рівність психологічних позицій співрозмовників; проникнення у світ почуттів і переживань, готовність стати на позицію співрозмовника; нестандартні прийоми спілкування, що є наслідком відходу від суто рольової позиції викладача [5, с. 53].

Групова комунікація необхідна, як правило, у тих випадках, коли має місце спілкування в малих групах (від 3 до 20 чоловік). У груповій комунікації діють всі закономірності, властиві міжособової комунікації. Однак, з'являються й специфічні для даного типу комунікації феномени, до яких відносяться: лідерство й керівництво в групі, тобто процес міжособистісного впливу, стимулювання групи, націлювання її на виконання

певних завдань; процес ухвалення групового рішення; структура комунікації в групі, тобто сукупність позицій членів групи щодо одержання й зберігання значимої для групи інформації. Тобто, створюючи такі ситуації під час здійснення освітнього процесу, кожен з членів групи може відчуту особисту важливість, зникатимуть різноманітні бар'єри, а викладач, у свою чергу, перейде в площину фасилітатора та здійснюватиме управління взаємодією у більш демократичному стилі.

Як бачимо, в основі обох типів покладена взаємодія комунікантів, яка спонукає до діалогу. Так, Т. Борова слушно зауважує, що саме діалог завжди лежить у контексті особистісних цілей та інтересів його агентів, що робить їх взаємодію більш природною та продуктивною. Таке тлумачення є відправним моментом у розумінні поведінкових основ учасників освітнього процесу, а саме: в основі їх спільної діяльності лежить діалогічна взаємодія і розуміється нами як особливий рівень комунікативного процесу, що відповідає потребам людини в особистісному контакті, який відбувається на основі погодження особистих цілей людини та цілей суспільства (організації). Якщо підґрунтям взаємовпливу суб'єктів є діалог, то відбувається комунікація, у ході якої знаходиться спільна дія, що веде до спільного вирішення завдань. Отже, діалогічна взаємодія – процес взаємовпливу суб'єктів діяльності у ході спільного вирішення завдань на комунікативній основі. Процес спільного вирішення завдань є взаємовигідним, тому мотивація зростає з обох боків комунікантів. У такий спосіб відбувається внутрішній поштовх до дії, що сприяє її усвідомленню та більш продуктивному виконанню [1].

Діалог є вербальним засобом комунікації. Діалог іноді називають особливою, більш високою формою спілкування людей. Під час діалогу відбувається обмін думками, позиції співрозмовників є рівноправними. Звичайно, найбільш ефективним може бути спілкування, в якому використовуються як діалог, так і монолог, проте діалог є найважливішим

засобом спілкування для здійснення успішної взаємодії, так як кожна зі сторін має можливість висловити свою думку та впевненість у тому, що є можливість бути почутим.

Для здійснення управління шляхом комунікації викладач повинен досконало володіти як вербальними, так і невербальними засобами спілкування.

За визначенням М. Махнія невербальне спілкування – це вид спілкування, для якого характерне використання невербальної (безсловесної) поведінки і невербальних комунікацій як головного засобу передавання інформації, організації взаємодії, формування образу, думки про партнера, здійснення впливу на іншу людину [7].

До таких засобів належить система знаків, які відрізняються мовними способами та формою їх виявлення. У процесі взаємодії вербальні й невербальні засоби можуть підсилювати або послаблювати дію один на одного. Мова невербального спілкування є мовою не лише жестів, а й почуттів. Люди використовують для комунікативного зв'язку цілу низку невербальних засобів: погляди, міміку, пози, жести тощо [7].

Спілкуючись, люди неоднаково реагують на невербальні сигнали: одні чутливі до них, інші – або не обізнані з цією сферою комунікації, або не мають досвіду фіксації та розшифрування знаків невербальної комунікації. Невербальне, як і мовне передбачає зворотний зв'язок. Позитивний невербальний зворотний зв'язок сприятливо впливає на педагогічну взаємодію між викладачем і студентом, а негативний супроводжує або породжує деструктивні взаємини.

Висновки. Сьогодні професійна компетентність також містить особистісні якості, що повною мірою забезпечують належний рівень спілкування у професійній сфері. Таким чином, професійна компетентність містить сукупність компетентностей, що забезпечують продуктивне функціонування процесу управління педагогічною взаємодією.

Компетентність виступає базовою характеристикою особистості та тісно пов'язана із критеріями ефективною та успішною дією в професійних чи життєвих ситуаціях. Тобто, компетентність виступає у ролі позитивного результату освіти, що виражається в готовності суб'єкта ефективно організувати всі внутрішні та зовнішні ресурси для досягнення поставленого професійного завдання. Наголосимо, що серед ключових компетентностей, якими в обов'язковому ступені має володіти фахівець з вищою освітою, особливе місце належить його комунікативній компетентності.

Однією із складових комунікативної компетентності є вміння усвідомлювати і долати комунікативні бар'єри. Такі бар'єри можуть виникати, наприклад, при відсутності розуміння ситуації спілкування, що викликається розходженнями між. Бар'єри у комунікації можуть носити також психологічний характер, відображаючи індивідуальні психологічні особливості тих, хто спілкується, їхні сформовані відношення : від дружби до ворожості по відношенню один до одного. Тобто, для успішного регулювання педагогічної взаємодії та відносин між викладачем та студентом, основним інструментом виступає спілкування.

Таким чином, здійснення комунікації – це особливий зв'язуючий процес, який є необхідним для здійснення будь-якої педагогічної діяльності, що визначається як складний процес взаємодії агентів навчального процесу у вищому навчальному закладі («викладач-студент-студенти») і реалізується у вигляді специфічного комунікативного акту на базі професійно-ділових та дружніх стосунків, що передбачають взаємообмін інформацією на тлі сприятливого психологічного клімату, зумовленого рівноправними відносинами партнерів. Отже, основним засобом управління педагогічною взаємодією є діалог, у діалозі взаємодія викладача і студента є інтерактивною, продуктивною та духовно збагаченою, тому що саме такий вид спілкування, як особливий рівень комунікативного процесу, відповідає потребам людини у

особистісному контакті.

У подальшому буде обґрунтовано шляхи формування ефективної педагогічної взаємодії в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Використана література

1. Адаптивнеуправління: міжгалузеві зв'язки, науково-прикладний аспект: колективна монографія / Г.В. Єльнікова, Т.А. Борова, З.В. Рябова та ін. [за заг. та наук. ред. Г.В. Єльнікової]. – Харків : Мачулін, 2017. – 440 с.
2. Борова Т.А. Особливості взаємодії викладачів та студентів у навчальному процесі / Т.А. Борова, О.В. Гончар // Зб. наук. праць Криворізького національного університету. Педагогіка вищої та середньої школи. – Кривий Ріг, 2015. – Вип. 44 - С. 176–181.
3. Вторнікова Ю.С. Комунікативна компетентність у структурі ключових компетентностей громадян Європи / Ю.С. Вторнікова // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. праць. – Полтава, 2011.
4. Кан-Калик В.А. Педагогическое творчество / В.А. Кан-Калик, Н.Д. Никандров. – М. : Педагогіка, 1990. — 144 с.
5. Комунікація спілкування. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Комунікація_спілкування.
6. Максименко С.Д. Загальна психологія: [навч. посібник] / за заг. ред. С.Д. Максименка. — К., 2000.
7. Махній М.М. Невербаліка і культура / М.М. Махній – К. : Vloх.ua, 2009/
8. OECD: Program on International Student Assessment, 2000. – 3. New Skills for the Learning Society. – 238 p.
9. Почепцов Г.Г. Теория и практика коммуникаций. / Г.Г. Почепцов. – М., 1998.
10. Про вищу освіту – Законодавство України – Верховна Рада України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18?test=YO7Mf9lCdrY0AZBwZiTuFSn9HI4R2s80msh8Ie6>.

Аліса Андреевна Марчук

преподаватель кафедры педагогики и иностранной филологии
Харьковского национального экономического университета
им. Семена Кузнеца, г. Харьков

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ СТИЛЕЙ КОММУНИКАЦИИ В ПРОЦЕССЕ УПРАВЛЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИМ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕМ

Анотація. Стаття посвячена особливостям стилей коммуникации в процессе управления педагогическим взаимодействием. Актуальность статьи заключается в том, что процессы коммуникации играют важную роль в любой профессиональной деятельности и являются неотъемлемой частью профессионализма преподавателя, влияя на качество образования. Целью работы является доказательство того, что коммуникация влияет на процесс управления педагогическим взаимодействием. Были рассмотрены основные виды и стили коммуникации и их роль в процессе педагогического взаимодействия преподавателя и студента. Также рассматривались основные компетентности и их влияние на образовательный процесс.

Ключевые слова: педагогическое взаимодействие, коммуникация, коммуникативный процесс, общение, компетентность, образовательный процесс, управление.

Alisa An. Marchuk

teacher of the Department of Pedagogy and Foreign Philology
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

SPECIAL ASPECTS OF COMMUNICATIVE STYLES' APPLIANCE IN THE PROCESS OF PEDAGOGICAL INTERACTION MANAGEMENT

Abstract: The article is devoted to the peculiarities of communication styles in the process of pedagogical interaction management. The topicality of the article is that communication processes play an important role in any professional activity and are an integral part of the teacher's professionalism, and also influence on the quality of education. The aim of the paper is to prove that communication influences on the process of pedagogical interaction management. There were characterized the main types and styles of communication and their role in the process of pedagogical interaction of the teacher and student. Also there were distinguished the main competencies and their impact on the educational process.

Keywords: pedagogical interaction, communication, communicative process, intercommunication, competence, educational process, management.

Стаття надійшла до редакції 01 березня 2018 року

Рецензент:

науковий керівник, доктор педагогічних наук,
професор **Т.А. Борова**